

Ніна Підбуцька

докторка психологічних наук, професорка, Національний технічний університет
“Харківський політехнічний інститут”, завідувачка кафедри педагогіки і психології
управління соціальними системами ім. академіка І. Зязюна; Харків, Україна;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5319-1996>;

E-mail: Nina.Pidbutska@khp.edu.ua

Валентина Михайличенко

кандидатка філософських наук, доцентка, професорка, Національний технічний
університет “Харківський політехнічний інститут”, професорка кафедра педагогіки і
психології управління соціальними системами ім. академіка І. Зязюна; Харків, Україна;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7390-5319>;

E-mail: valentina_be@ukr.net

**ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТІВ ДО ПРОФЕСІЙНО-
ОСОБИСТІСНОГО САМОРОЗВИТКУ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ**

Анотація: доведено необхідність формування готовності студентів до професійно-особистісного саморозвитку та висвітлено роль внутрішнього світу в цьому процесі. Розглянута значущість самосвідомості в розкритті потенціалу особистості. Розкрита роль спрямованості студентів на успішну професійну діяльність, яка активізує основні характеристики внутрішнього світу: ціннісні, переконання, мотиваційно-вольові компоненти, цілепокладання, самооцінка, упевненість в собі. Показано головні механізми професійно-особистісного саморозвитку як цілеспрямованого впливу людини на себе: самопізнання, самовизначення, самоосвіта, самовиховання, саморегуляція, а також самоприйняття та самопрогнозування. Обґрунтовано роль самостійної роботи у самовдосконаленні особистості, способи і методи її активізації. Запропоновано педагогічні умови, необхідні для формування готовності студентів до професійно-особистісного саморозвитку у процесі навчання у ЗВО.

Ключові слова: професійно-особистісний саморозвиток; внутрішній світ; самосвідомість; спрямованість; самовдосконалення; педагогічні умови.

Nina Pidbutska

doctor of psychological sciences, professor, National Technical University “Kharkiv Polytechnic Institute”, head of the department of pedagogy and psychology of management of social systems of academician I. Zyazyun; Kharkiv, Ukraine;

E-mail: Nina.Pidbutska@khp.edu.ua

Valentyna Mykhailychenko

PhD in philosophy, associate professor, National Technical University “Kharkiv Polytechnic Institute”, professor of the department of pedagogy and psychology of management of social systems of academician I. Zyazyun; Kharkiv, Ukraine;

E-mail: valentina_be@ukr.net

© Ніна Підбуцька, Валентина Михайличенко, 2025

**FORMATION OF STUDENTS' READINESS FOR PROFESSIONAL AND
PERSONAL SELF-DEVELOPMENT IN THE LEARNING PROCESS**

Abstract: the necessity of forming students' readiness for professional and personal self-development is proved and the role of the inner world in this process is highlighted. The significance of self-awareness in revealing the potential of the individual is considered. The role of students' orientation towards successful professional activity, which activates the main characteristics of the inner world: values, beliefs, motivational and volitional components, goal-setting, self-esteem, self-confidence is revealed. The main mechanisms of professional and personal self-development as a purposeful influence of a person on himself are shown: self-knowledge, self-determination, self-education, self-education, self-regulation, as well as self-acceptance and self-prediction. The role of independent work in self-improvement of the personality, ways and methods of its activation are substantiated. The pedagogical conditions necessary for forming students' readiness for professional and personal self-development in the process of studying in higher education institutions are proposed.

Key words: professional and personal self-development; inner world; self-awareness; orientation; self-improvement; pedagogical conditions.

Nina Pidbutska, Valentyna Mykhailychenko

An extended abstract of the paper on the subject of:

“Formation of students' readiness for professional and personal self-development in the learning process”

***Problem setting.** The educational process is carried out in such a way that it creates internal conditions for active and purposeful self-development of students. To do this, it is necessary to form students' readiness for professional and personal self-development during their studies at a higher education institution (HEI), which is currently receiving insufficient attention from teachers and lecturers. Under this concept of a specialist, scientists understand the purposeful self-improvement of a person through the awareness of the need for the fullest possible identification, development and use of their abilities and potential opportunities that ensure a high level of professional performance.*

***Recent research and publications analysis.** Pedagogy declares the thesis that the process of professional training can be inextricably linked to personal development and self-development. Different approaches to the study of this problem are widely presented in the works of Ukrainian scientists*

H. Ball, I. Bekh, E. Burluk, I. Ziazyun, O. Ignatyuk, V. Lozovyi, M. Kanyvets, N. Yagelska and other authors. Scientists present the essence and main directions of professional and personal self-development of students, ways to activate this process. According to pedagogical experience and research, the most important prerequisites for students' self-development include psychological readiness for active, purposeful and systematic work on self-education, which encourages them to be focused on successful professional activity.

Currently, the educational space of higher education institutions does not have sufficient conditions for students' professional and personal self-development. At present, education in general and higher pedagogical education in particular are aimed at renewal, but lack a developed methodology for this process.

***Highlighting previously unsolved parts of the general problem,** to which this article is devoted. The pedagogical process*

fulfils its main purpose in that it is the most important factor in the personal growth of students and teachers. In this regard, the problem of activating the internal potential of students and their self-improvement is of great importance. There is a need for a learning process that activates the mechanisms of self-knowledge, self-esteem, self-regulation, and self-efficacy of students, which helps the process of their self-development, resulting in self-improvement.

Paper objective. For the successful formation of students' readiness for professional and personal self-development, it is necessary to identify and substantiate a set of pedagogical conditions that will facilitate this process. Pedagogical conditions are a qualitative characteristic of the main factors, processes and phenomena of the educational environment, reflecting the basic requirements for the organisation of activities; a set of objective capabilities of the pedagogical process that ensure the effective solution of the task. At the same time, the student's personality should be considered as a source of activity, and pedagogical conditions should contribute to its activation and self-improvement.

Paper main body. Improvement of a person as a self-organising and self-programming system is possible only under one condition — the obligatory development of self-awareness. This determines the interest

of pedagogical science in this problem and its relationship with psychology. The student's professional self-awareness should be considered in two aspects: as an objective, dynamic state of the individual that changes with his/her development, and its formation as one of the most important goals of professional training. This process implies filling it with personal meaning, which depends on the needs, values and motives of the activity. It is inextricably linked to the desire for self-change and self-improvement.

Conclusions of the research. Professional and personal self-development is essentially a psychological mechanism for the formation of an integral system, which manifests itself as a fundamental contradiction between the existing and required levels of psychosocial maturity of a person. It acts as a driving force for growth based on self-knowledge and value self-determination, serves as the basis for goal setting, and provides the energy for self-regulation and self-improvement in the course of activity. The result of the process of personal self-development is certainly broader than the traditionally identified forms of professional experience, knowledge, skills and abilities. It is manifested in the dynamics of its characteristics, self-esteem, self-confidence, volitional efforts aimed at successful professional activity.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Педагогічний процес своє головне призначення реалізує в тому, що виступає найважливішим чинником особистісного зростання студентів. Для цього необхідно під час навчання у закладі вищої освіти (ЗВО) формування їхньої готовності до професійно-особистісного саморозвитку, чому нині приділяється недостатня увага з боку викладачів. Це передбачає цілеспрямоване самовдосконалення особистості шляхом усвідомлення потреби у найбільш повному виявленні,

розвитку й використанні своїх здібностей і потенційних можливостей, які забезпечують успішну професійну діяльність. Ефективність підготовки майбутніх фахівців полягає в діалектичній єдності процесу навчання і виховання, забезпеченні їх тісного взаємозв'язку з практикою, що можливе лише як результат самостійної роботи студентів під час навчання. Вона сприяє поглибленню і розширенню знань, оволодінню прийомами процесу пізнання самого себе, формуванню готовності до професійно-особистісного саморозвитку. При цьому особливої ролі набуває проблема теоретичного

обґрунтування та експериментального випробування відповідних педагогічних умов щодо самовдосконалення особистості.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор. Представники гуманістичної психології намагаються визначити підстави для процесу розвитку або самовдосконалення особистості. Автори М. Олпорт, А. Маслоу, К. Роджерс та інші часто використовують такі поняття, як: саморозвиток, самопізнання, самоактуалізація, самореалізація. *При цьому поняття самореалізації та самоактуалізації дуже часто вживаються як рівнозначні поняття, під якими розуміється безперервна реалізація потенційних можливостей, здібностей і талантів людини, як здійснення своєї місії, або покликання; а також повне пізнання і прийняття власної споконвічної природи, безупинне прагнення до єдності, інтеграції або внутрішньої синергії особистості.* Глибоку розробку поняття “самоактуалізація” одержало в працях А. Маслоу [24], що прийшов до нього через вивчення здорової особистості, яка безупинно розвивається. Він розробив це поняття на основі емпіричних досліджень і теоретичного аналізу їхніх результатів. Основний акцент при цьому був зроблений на описі людини, що раціонально приймає рішення й усвідомлено прагне актуалізувати свій потенціал.

У сучасній педагогіці декларується теза стосовно того, що процес професійної підготовки має бути нерозривно пов'язаний із особистісним розвитком і саморозвитком студентів. Різні підходи до вивчення цієї проблеми широко представлені у працях українських вчених І. Беха [1], І. Зязюна [7]. Ціннісна природа усвідомленого саморозвитку особистості та її соціально-філософський аналіз представлені в дисертації Е. Коваленко [10]. Лозовий В., Сідак Л., Пазінич С. розглянули саморозвиток особистості у

філософській рефлексії та соціальній практиці [11; 15]. Остапенко Е. зробила дослідження підходів до визначення поняття “саморозвиток” [14]. Романовським О. та Канивець М. представлені сутність та основні механізми професійно-особистісного саморозвитку студентів [19]. В дисертаційних дослідженнях О. Ігнатюк [7], М. Поплавської [18] розглянуто його структура, зміст компонентів та критеріїв готовності, наукове обґрунтування та апробування педагогічних умов формування готовності студентів до професійної діяльності в процесі навчання. Важливу роль при цьому грає активізація самостійної роботи, способи і методи її проведення [18; 22]. Як свідчить педагогічний досвід і проведені дослідження, до найважливіших передумов, що сприяють саморозвитку студентів, слід зарахувати психологічну готовність до активної, цілеспрямованої і систематичної роботи із самовдосконалення.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття. На даний час освіта взагалі і вища педагогічна освіта зокрема, спрямовані на оновлення, але відчувають відсутність розробленої методології самоосвіти і самовиховання особистості. Вирішення цієї проблеми лежить на сучасній педагогіці, що спирається на досягнення низки наук, зокрема на психологію людини. На нашу думку, стає актуальною потреба у такому процесі навчання, який активізує психологічну готовність студентів до професійної діяльності: мотиви, самопізнання, самооцінка, саморегуляція, самоконтроль, що допомагає процесу їхнього саморозвитку і активізує роль самостійної роботи в цьому процесі. Необхідно методичне забезпечення процесу самовдосконалення студентів, використання його практичних способів і методів.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Для успішного формування готовності до професійно-

особистісного саморозвитку студентів необхідно визначити та обґрунтувати комплекс педагогічних умов, які сприятимуть цьому процесу. Педагогічні умови являють собою якісну характеристику основних факторів, процесів та явищ освітнього середовища, що відображають основні вимоги до організації діяльності; сукупність об'єктивних можливостей педагогічного процесу, які забезпечують ефективне вирішення поставленого завдання. При цьому особистість студента повинна розглядатися як джерело активності, а педагогічні умови має сприяти її активізації та самовдосконаленню.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Професійно-особистісний саморозвиток — внутрішньо обумовлена прогресивна самозміна людини, що виражається у розвитку якостей особистості, яка спрямована на досягнення успіху в її професійній діяльності та житті. Освіта об'єктивно несе у собі потенціали активізації особистісного зростання студентів. До найважливіших передумов, що сприяють саморозвитку студентів, слід зарахувати: потреби і мотиви, здорове відчуття самоповаги, певний рівень розвитку волі, звичок, самоконтролю і вольового саморегулювання, що спонукають їх до успішної професійної діяльності. Створення у студентів доміантної установки на саморозвиток, розуміння необхідності самовдосконалення та його методичне забезпечення допоможе вирішити багато їхніх проблем у процесі навчання.

Особистісно-професійний саморозвиток студентів у ЗВО залежить від тих смислів та цінностей, які вони знаходять у професійній діяльності. Завдання навчальної та професійної діяльності мають бути не лише зрозумілими студентам, а й внутрішньо прийнятими. Внутрішня позиція стає тією умовою, через яку заломлюються зовнішні дії. Відомий український вчений І. Бех

стверджує, що надзвичайно важливим на ранніх етапах становлення та осмислення студентом свого ціннісного простору є вміння побачити його зв'язок із цілями та завданнями обраної професії, а також залучення до спеціально організованої роботи з розвитку своїх смислових орієнтирів [1, с. 9].

Система отриманих у процесі навчання і самостійно вироблених індивідом особистісних та соціальних смислів проявляється в суб'єктивній формі (світогляд, цінності, інтереси, мотиви, переконання, спрямованість тощо), що відображає його взаємодію із зовнішнім світом. На основі внутрішніх потреб особистість, набуваючи у процесі діяльності певного досвіду та якості, починає вільно і самостійно вибирати цілі й засоби діяльності, керувати нею, одночасно удосконалюючи і розвиваючи свої здібності до її здійснення, змінюючи і формуючи себе. Це визначає динаміку саморозвитку, рівень зрілості особистісних компонентів. Їх гармонійне поєднання дає можливість людині перетворити себе, організувати самостійну діяльність, спрямовану на успішну професійну діяльність та власне самовдосконалення.

Спрямованість на успішну професійну діяльність — це здатність майбутнього фахівця організувати відповідним чином свої знання і здібності, а також енергію і зусилля. Л. Грень визначила її як сукупність стійких мотивів, переконань і цінностей, які обумовлюють внутрішні потреби в активізації власного особистісного потенціалу, самореалізації і досягненні успіху в майбутній професійній діяльності” [3, с. 2]. Вона характеризується стійкою потребо-мотиваційною сферою, наповненою особистісним сенсом й орієнтованою на досягнення поставленої мети, що означає можливість повноцінно самореалізуватися у професійній діяльності та одночасно приносити користь суспільству. Для цього необхідно зрозуміти специфіку і цінність обраної

професії, співвіднести з нею свої мотиви та можливості, ставити цілі, знати стратегію і тактику їх досягнення.

Вдосконалення людини як системи, що самоорганізується і самопрограмується, можливо лише за однієї умови — обов'язкового розвитку самосвідомості. Це визначає інтерес до цієї проблеми з боку педагогічної науки, її взаємозв'язок із психологією. Професійну самосвідомість студента необхідно розглядати у двох аспектах: як об'єктивний, динамічний стан особистості, який змінюється з її розвитком, а її формування — як одну з найважливіших цілей професійного навчання. Цей процес передбачає її наповнення особистісним сенсом, який залежить від потреб, цінностей і мотивів діяльності. Він нерозривно пов'язаний із прагненням до самозмін і самовдосконалення.

Основний внутрішній механізм саморозвитку особистості полягає у свідомій, якісній зміні себе шляхом самоосвіти та самовиховання. Самоосвіта особистості є невід'ємною частиною систематичного навчання у ЗВО, сприяє поглибленню, розширенню та кращому засвоєнню знань. Вона здійснюється у процесі самостійної роботи під час навчання та є необхідною умовою компетентності фахівця, основою для досягнення успіху в майбутній професійній діяльності. Самовиховання — систематична та свідома діяльність людей, спрямована на вироблення в собі бажаних фізичних, розумових, моральних, естетичних якостей, позитивних рис волі та характеру, усунення негативних (шкідливих) звичок. Методом самовиховання є управління своїми почуттями, думками, поведінкою. Результатом самовиховання є самовдосконалення. Потреба в такій роботі виникає в навчальній діяльності, коли досягнуто певного рівня самопізнання, вироблено здатність до самоаналізу та самооцінки, коли усвідомлюється необхідність відповідності особистих якостей поставленій собі мети та

досягненню бажаного результату. Самовиховання — закономірне явище у розвитку особистості. Воно виникає на певному етапі її розвитку та є результатом виховання. Маслоу А. як на загальну гуманістичну ціль виховання вказує на самоактуалізацію особистості, на те, щоб вона стала “цілком людською”, наскільки це можливе для індивіда [24, с. 178–179].

Навчальний процес має бути побудований таким чином, щоб у всі періоди навчання здійснювалася самостійна робота студентів (СРС) у безпосередньому зв'язку з практикою. СРС включає виконання цілого ряду дій, що входять до її складу: усвідомлення мети своєї діяльності, прийняття навчального завдання, надання їй особового сенсу з урахуванням індивідуально-психологічних особливостей і знань особистості, самоорганізація в розподілі навчальних дій у часі, самоконтроль їх виконання й оцінка результатів своєї діяльності. Чітке бачення цілей та шляхів їх здійснення, а також відповідна мотивація людини обов'язково має супроводжуватися адекватним нею самоконтролем та саморегулюванням роботи органів чуття, моторики, психічного стану, самосвідомості в цілому.

Для успішного формування готовності до професійно-особистісного саморозвитку студентів необхідно визначити та обґрунтувати комплекс педагогічних умов, які сприятимуть цьому процесу. Виходячи зі структури готовності студентів до професійно-особистісного саморозвитку, її формування буде здійснюватися успішно, якщо будуть створені такі педагогічні умови:

1. Формування спрямованості студентів на успішну професійну діяльність, яка сприятиме їхньому особистісному самовизначенню та зростанню; формування готовності студентів до саморозвитку.

2. Активізація внутрішнього потенціалу особистості через обов'язковий саморозвиток самосвідомості, спрямований

на самопізнання та самовдосконалення. Визначення власних професійно важливих якостей, які потребують розвитку; усвідомлення психологічного образу Я (Я-концепції).

3. Організація СРС як основної форми навчально-виховної роботи з саморозвитку та самовдосконалення студентів, стимулювання процесу самоосвіти та самовиховання.

Розглянемо їх докладніше.

1. Формування спрямованості студентів на успішну професійну діяльність, сприятиме їхньому особистісному самовизначенню та зростанню.

Формування спрямованості студентів на успішну професійну діяльність у процесі навчання здійснюється на основі усвідомленого вибору професії, особистісного сенсу, трансформації мотивів поведінки і визначення цілей, які вони ставлять перед собою, а також внутрішньої потреби в досягненні успіху та переконання в тому, що це цілком можливо. Цей процес переростає у стійке внутрішнє прагнення до подальшого самовдосконалення під час саморозвитку, руху до професійної майстерності та досягнення успіху в житті. Він піддається цілеспрямованому управлінню. Хоча він відбувається, передусім, у внутрішньому світі особистості, але має яскраво виражений зовнішній прояв в отриманих результатах.

При цьому домігантою у формуванні професійної спрямованості студентів і виборі подальшого освітнього маршруту є мотивація досягнення успіху. Можна стверджувати, що активним у професійному навчанні буде той студент, що усвідомлює потребу в знаннях, якостях й уміннях, необхідних для успішної професійної діяльності. На цій основі в нього формується мотив досягнення успіху, розвивається вміння ставити цілі й досягати їх. Саме ці процеси й відбивають сутність мотиваційно-поведінкового аспекту діяльності викладачів і студентів у навчальному процесі [3].

Мотивація досягнення — це прагнення до успіху, високих результатів у діяльності. Вона організує цілісну поведінку, підвищує навчальну активність, впливає на формування цілі та вибір шляхів її досягнення. Розвиток мотивації досягнення успіху пов'язаний із активною життєвою стратегією, виробленням моделі поведінки, орієнтованої на успішне досягнення цілей діяльності. Занюк С. пише: “Засіб, програма і конкретні життєві цілі, які оцінюються індивідом як оптимально задовольняючі потреби і відносно яких приймається намір до досягнення, це і є система мотивів особистості” [7, с. 3]. Він робить висновок про те, що мотивація досягнення виявляється в багатьох аспектах особистісного зростання.

Другою педагогічною умовою є активізація внутрішнього потенціалу особистості через обов'язковий розвиток самосвідомості, спрямований на самопізнання та самовдосконалення. Визначення власних професійно важливих якостей, які потребують розвитку; усвідомлення психологічного образу Я (Я-концепції).

Для формування готовності студентів до саморозвитку має бути розроблена педагогічна система, в якій безперервно і цілеспрямовано розвиваються не тільки розумові здібності, необхідні для процесу навчання та розвитку, але і також здібності до самопізнання, рефлексії, самоефективності. Тільки у рефлексії як внутрішньому стані (протіканні) самоосмислення, може виховуватися і зміцнюватися самостійність як глибинний стан свідомості та якість особистості, як спосіб самоорганізації людини. Важливим при цьому є залучення викладачів, психологів і психологічного знання для надання практичної допомоги студентам у цьому процесі [17, с. 168].

У процесі формування готовності до професійно-особистісного саморозвитку студент, відповідно до вибраної мети, розвиває в собі необхідні здібності та

характеристики, звільняючись від звичок і якостей, що заважають самореалізації. Для цього необхідно знання про самого себе, яке можна отримати за допомогою складання Я-концепції, яка може стати основою не тільки для діагностики й усвідомлення якостей студентів, але і програмою для самовиховання і самовдосконалення [4, с. 3, 20]. Вона здійснює регуляцію соціальної поведінки, визначає характер набуття нового досвіду та особливості його інтерпретації, сприяє досягненню внутрішньої узгодженості особистості.

Особистість, що ставить собі цілі і виявляє свою неготовність більшою чи меншою мірою до їх здійснення, починає роботу із саморозвитку. Коли в людини з'являється потреба у зміні тих чи інших якостей у своєму характері чи поведінці, важливо поставити чітку мету та обґрунтувати необхідність її досягнення, корисно визначити терміни. Набуваючи у процесі діяльності певного досвіду та якості, особистість починає на цій базі вільно і самостійно вибирати засоби діяльності, керувати своїми діями, одночасно вдосконалюючи та розвиваючи свої здібності до її здійснення, змінюючи та виховуючи себе.

Одним із найскладніших завдань є формування у студентів системи саморегуляції, необхідної для здійснення поставлених цілей. Її значущість полягає в тому, щоб привести у відповідність можливості студента до вимог навчальної діяльності. Система саморегуляції складається з таких компонентів, як: усвідомлення мети діяльності, стратегії та тактики її досягнення, самоконтролю, забезпечення необхідних умов для її виконання, складання та здійснення програми дій, оцінка результатів та корекція способів досягнення бажаного результату.

За кожною з цих змін, які означають розвиток внутрішнього світу людини, стоять якісні перебудови в психічних процесах і їхніх взаємозв'язках, поява нових стійких характеристик, що

починають позитивно впливати на процес знаходження нових властивостей особистості. Цей процес супроводжується нерівномірним розвитком структурних елементів. Разом із тим, розвиток одних із них є умовою зміни до більш високого рівня інших. Наприклад, стійкий прояв мотивації досягнення робить людину більш завзятою у її спробах здійснити поставлену мету і створювати сприятливі умови для розвитку її здібностей, які дозволяють здійснювати успішну діяльність.

Саморозвиток людини проявляється в досягненні нею нових, якісно більш високих рівнів продуктивності як кожного психічного процесу окремо, так і їх взаємодії, результатом чого є успішне вирішення нею усе більш складних завдань. Цей процес завжди має два взаємозалежних аспекти: спрямований на зовні й усередину людини. Чітке бачення цілей і шляхів їхнього здійснення, а також відповідна мотивація людини обов'язково супроводжуються адекватними для них самоконтролем і саморегулюванням роботи органів, почуттів, моторики, психічного стану, самосвідомості в цілому. Велику роль грають переконання. Наші переконання щодо нас самих і того, на що ми здатні, дуже впливають на нашу продуктивність. Навіть найменші зміни на базовому рівні переконань приводять до змін у поведінці й результатах діяльності. Ми повинні визначити ті переконання, що надихають і підтримують нас, і використовувати відомі в НЛП технічні прийоми, щоб створити і закріпити їх [23].

Раннє формування правильної позитивної системи переконань створює й підтримує впевненість у собі, інтерес, радість, пов'язану з активною діяльністю, а в підсумку породжує та виховує навички і здібності, що пізніше здаються природними і дарованими природою. Створення сильного позитивного внутрішнього іміджу стосовно конкретної сфери діяльності, а потім тренування й постійний розвиток даного напрямку думок

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ МАЙБУТНІХ СПЕЦІАЛІСТІВ

забезпечать досягнення успіху. Для підсвідомості не існує особливої різниці між реальною поведінкою й тим, що було лише яскраво і жваво намальоване в уяві. Значення даного принципу важко переоцінити. Саме на його основі будуються різні техніки візуалізації, за допомогою яких ми можемо працювати з уявленим майбутнім як із реальністю. Ця ідея є вкрай важливою для навчального процесу, процесу саморозвитку і самовдосконалення студентів.

Третьою педагогічною умовою формування готовності студентів до саморозвитку є організація самостійної роботи студента як основної форми навчально-виховної роботи з саморозвитку та самовдосконалення; стимулювання процесу самоосвіти та самовиховання.

Самостійну роботу (СРС) розглядають як організовану і контрольовану викладачем аудиторну та позааудиторну діяльність студентів із урахуванням їх психологічних особливостей та інтелектуальних знань. Вона є усвідомленою, вільною за вибором, внутрішньо мотивованою, цілеспрямованою діяльністю. Це засіб формування професійної компетентності, спосіб саморозвитку, самоорганізації і самоконтролю студентів. СРС включає виконання цілого ряду дій: усвідомлення мети своєї діяльності, прийняття навчального завдання, надання їй особового сенсу з урахування індивідуально-психологічних особливостей і знань особистості, самоорганізація в розподілі навчальних дій у часі, самоконтроль їх виконання й оцінка результатів.

У результаті самостійної роботи студент навчається усвідомлено та самостійно працювати спочатку з навчальним матеріалом, потім із науковою інформацією, використовувати основи самоорганізації та самовиховання для того, щоб підвищити свою кваліфікацію. Така самостійна робота сприяє поглибленню і розширенню знань, формуванню інтересу до пізнавальної діяльності, оволодінню

прийомами процесу пізнання, розвитку творчих здібностей, пізнанню самого себе і формуванню готовності до саморозвитку. Саме тому вона стає головним резервом успішної професійної діяльності.

Самостійна діяльність виступає гарантом формування потреби постійного накопичення знань, розуміння їх сенсу та значення, самостійного використання, що необхідно для постійного професійного зростання особистості. Ефективність підготовки майбутніх фахівців полягає в діалектичній єдності процесу навчання і виховання, забезпеченні тісного взаємозв'язку професійного навчання з практикою. З цих позицій особливої ролі набуває проблема теоретичного обґрунтування та експериментального апробування відповідних педагогічних технологій щодо організації самостійної роботи студентів.

Основним принципом організації СРС має стати переведення всіх студентів на індивідуальну роботу з переходом від формального пасивного виконання певних завдань до пізнавальної активності з формуванням власної думки під час вирішення поставлених питань та завдань. Цьому сприяє створення проблемних ситуацій, які ставлять того, хто навчається, перед необхідністю прийняття рішення, що стимулює його активність. СРС передбачає індивідуальний підхід до пошуку потрібного матеріалу, відбору необхідної інформації відповідно до можливостей студентів. Викладач спрямовує їхню діяльність, орієнтуючись на рівень підготовки та пропонуючи оптимальні варіанти поза аудиторної роботи для кожного.

Самостійна робота завершує завдання усіх видів навчальної роботи. Вона формує у студентів здатність брати на себе відповідальність, самостійно розв'язувати проблему, знаходити конструктивні рішення. Ніякі знання не підкріплені самостійною діяльністю, не можуть стати справжнім надбанням людини. Крім того, самостійна робота має

виховне значення: вона формує самостійність не лише як сукупність умінь і навичок, але і як рису характеру. Самостійність — це властивість особистості, що характеризується двома чинниками: по-перше, сукупністю знань, умінь і навичок, якими володіє особистість; по-друге, ставленням особистості до процесу діяльності, її результатів і умов здійснення, а також зв'язками з іншими людьми, що складаються у процесі діяльності [9].

В основі саморозвитку лежить принцип віддзеркалення у свідомості людини тих дій і вчинків, які вона збирається зробити у процесі соціалізації, визначення тих рис і якостей, які вона припускає виробити у собі. Для цього характерні планування та організація своєї діяльності, контроль та оцінка ходу та результатів, а за необхідністю — стимулювання чи корекція своєї поведінки. Найважливішим етапом на шляху саморозвитку є складання власної програми самовдосконалення, яка спонукає особистість до практичних дій із її реалізації, створює стимули для прояву вольових зусиль. Вона містить такі ключові елементи як мета, завдання, етапи діяльності, перелік конкретних дій, терміни виконання і очікуваний результат. Необхідною умовою у складанні програми є усвідомлення власних ресурсів особистості, які сприятимуть досягненню цілей. Програми саморозвитку за мірою набуття досвіду повинні ускладнюватися, удосконалюватися і ставати більш довготривалими.

Організація навчального процесу, виходячи з технології саморозвитку має такі принципові риси:

- створення умов для професійно-особистісного саморозвитку студентів;
- освоєння та впровадження у навчання концепції та технологій професійно-особистісного саморозвитку, його методичне забезпечення;
- активізація самопізнання, спрямованого на формування здатності до

рефлексії, адекватної самооцінки, впевненості у собі, якостей особистості, необхідних для успішної професійної діяльності;

- формування спрямованості на успішну професійну діяльність;
- активізація самостійної роботи студентів;
- складання програми саморозвитку та самовдосконалення студентів;
- моніторинг особистісного потенціалу студентів, його аналіз та розкриття на рівні психологічного консультування та педагогічної підтримки.

Активізація процесу саморозвитку неможлива без планомірного та грамотного педагогічного керівництва, спрямованого на формування певних ціннісних установок, мотивації досягнення, знань технології саморозвитку та умінь втілювати ці знання у професійній діяльності та повсякденному житті. Важливим чинником взаємовпливу на саморозвиток є відносини співпраці педагогів із студентами, що склалися як зв'язки між ними. Важливу роль при цьому відіграє надання допомоги та підтримки, організація педагогічного супроводу особистісного розвитку та саморозвитку, що базується на комплексному підході до вирішення наявних у студентів проблем. Вони можуть спонукати до соціально спрямованих змін, до формування у них необхідних рис і здібностей. Педагогічний супровід саморозвитку студентів в умовах ЗВО — складна, методично забезпечена сукупність особистісно-орієнтованих методів, прийомів та адекватних засобів, що сприяють реалізації їх можливостей у навчально-пізнавальній діяльності.

На основі внутрішніх потреб особистість, набуваючи у процесі діяльності певного досвіду та якості, починає вільно і самостійно вибирати цілі й засоби діяльності, управляти нею, одночасно удосконалюючи і розвиваючи свої здібності до її здійснення, змінюючи і формуючи себе. Створення у студентів домінантної установки-мотивації на

саморозвиток, розуміння необхідності самовдосконалення — допоможе вирішити багато сьогоднішніх проблем студентів у процесі навчання. Своїм змістом вона багаторазово, в межах різних навчальних дисциплін, звертає особистість студента до їх осмислення, оцінювання, застосування у практичній діяльності.

Професійно-особистісний саморозвиток — це психологічний механізм становлення цілісної системи, який проявляється як корінне протиріччя між наявним та необхідним рівнями психосоціальної зрілості людини. Він виступає рушійною силою її зростання на основі самопізнання, ціннісного самовизначення, служить основою цілепокладання, задає енергію саморегуляції та самовдосконалення у процесі діяльності. Результат процесу саморозвитку особистості, безумовно, ширше традиційно виділених форм професійного досвіду, знань, умінь, навичок. Він виявляється в динаміці її характеристик, самооцінки, впевненості в собі, вольових зусиллях, спрямованих на подолання труднощів, у підвищенні самоефективності.

Таким чином, аналіз практики роботи закладу вищої освіти свідчить про те, що в основному навчальний процес зорієнтований на підвищення компетентності студентів, однак при цьому недостатньо враховується своєрідність їх професійного саморозвитку протягом усього періоду навчання. Чим продуктивніше протікає процес саморозвитку людини, тим більше остання розуміє себе та навколишню дійсність, нарощує здатність адаптації до неї, підвищує свою активність, що винятково є значущим на шляху соціалізації людини. Однак ці потенціали можуть залишитися такими, якщо не буде спеціального педагогічного забезпечення їхньої реалізації шляхом створення ефективних педагогічних умов. Однією з цілей професійної підготовки фахівця є необхідність дати йому методологію

саморозвитку, методичні посібники, практичні рекомендації для самовдосконалення, на основі яких він зміг би навчатися самостійно та здійснювати саморозвиток протягом усього життя.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Орієнтованість освітнього процесу закладу вищої освіти на професійно-особистісний саморозвиток студентів передбачає створення розвиваючого середовища, яке сприяло б активізації внутрішнього потенціалу студентів, їх самовизначенню і самоактуалізації. Важливим чинником цього процесу є педагогічні умови, або такі зв'язки педагогів та учнів, що склалися як підтримка та солідарність, які сприяють соціально спрямованій самозміні особистості, формуванню рис та здібностей, що сприяють успішній професійній діяльності.

Результатом теоретично обґрунтованих та розроблених педагогічних умов, які є основою методології формування професійно-особистісного саморозвитку у процесі навчання, є:

- формування спрямованості до успішної професійної діяльності, стійкого ціннісного ставлення до професійно-особистісного саморозвитку, мотивації досягнення, переконань, навичок цілепокладання, стратегії і тактики їх досягнення;

- активізація самопізнання, спрямована на формування здатності до рефлексії, адекватній самооцінці, впевненості у собі, якостей особистості, необхідних для успішної професійної діяльності, самовдосконалення; складання програми саморозвитку;

- організація самостійної роботи по її виконанню, що включало такі ключові елементи: мета, завдання, основні напрямки діяльності, терміни виконання, очікуваний результат. Необхідним елементом її виконання є формування самостійності, усвідомлення ресурсів особистості, які сприяють досягненню цілей і подоланню перешкод на шляху їх виконання.

У зв'язку з цим великої значущості набуває науково розроблена методологія організації процесу формування професійно-особистісного саморозвитку майбутніх фахівців та навчання самостійно здійснювати його протягом усього життя; використання інноваційних технологій. У формуванні такої

особистості закладено зміст освіти ХХІ століття, що потребує на основі цієї методології розробки методичних посібників та практичних рекомендацій з психічного самовдосконалення особистості, що є перспективною щодо реалізації прикладних наукових досліджень у даному напрямку.

Список літератури

1. Бех І. Психологічні джерела виховної майстерності. Київ : Академвидав, 2007. 248 с.

2. Бурлука Е. Самоосвітня активність в епоху Відродження як основа розвитку творчої особистості. *Вісник Національної та юридичної академії України ім. Я. Мудрого*. № 4 (14). 2012. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/1956/1/Burluka_36.pdf

3. Грень Л. Педагогічні умови формування у студентів вищих технічних навчальних закладів спрямованості на успішну професійну діяльність : автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.04. Харків, 2010. С. 24.

4. Гуменюк О. Психологія Я-концепції : навч. посіб. Тернопіль : Економічна думка, 2002. 310 с.

5. Друзь І. Самостійна робота студентів як важливий чинник професійної підготовки майбутніх фахівців. *Проблем інженерно-педагогічної освіти*. 2011. № 30-3. С. 127–131.

6. Занюк С. Мотиваційний тренінг. *Спецпрактикум з психології мотивації*. Луцьк : Волинського держ. Університету, 1998. С. 64.

7. Зязюн І. Інтелектуально-творчий розвиток особистості в умовах неперервної освіти. *Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи*. Київ, 2000. С. 14–20.

8. Ігнатюк О. Формування готовності майбутнього інженера до професійного самовдосконалення: теорія і практика : монографія. Харків : НТУ

“ХПІ”, 2009. 432 с.

9. Канівець М. Роль самостійної роботи в процесі саморозвитку студентів. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2012. № 2. С. 87–94. URL: <http://tipus.khpi.edu.ua/article/view/7195> (дата звернення: 16.02.2024).

10. Коваленко Е. Ціннісна природа усвідомленого саморозвитку особистості: соціально-філософський аналіз : автореф. дис. канд. філос. наук: 09.00.03. Харків : ун-т повітряних сил, 2005. С. 16.

11. Лозовой В., Сідак Л. Саморозвиток особистості у філософській рефлексії та соціальній практиці : монографія. Харків : Право, 2006. 256 с.

12. Михайличенко В., Грень Л. Структурний аналіз самосвідомості студентів та її роль у процесі професійно-особистісного саморозвитку. *Теорія і практика управління соціальними системами*. Харків: НТУ “ХПІ”. 2024. № 4. С. 21–31.

13. Михайличенко В., Канівець М. Самоконтроль як важлива умова саморозвитку особистості студента. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наук. пр. Київ, 2012. Вип. 31. С. 422–427. URL: <https://vspu.net/sit/index.php/sit/article/-view/4116> (дата звернення: 17.02.2024).

14. Остапенко Е. Дослідження підходів до визначення поняття “саморозвиток”. *Наукові праці Чорноморського державного університету ім.П. Могили комплексу “Києво-Могилянська академія” Серія: Педагогіка*. 2010. Т. 136, вип. 123. С. 49–52.

15. Пазиніч С. Самопізнання й самосвідомість в системі сучасного і національного буття. *Збірник наукових праць “Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти”*. Харків : НТУ “ХПІ”. 2007, Вип. 15–16. С. 122–132.

16. Підбуцька Н. Психологія становлення професіоналізму майбутніх інженерів : автореф. дис. д-ра психол. наук: 19.00.07. Одеса, 2017. 37 с.

17. Підбуцька Н., Михайличенко Н., Грень Л. Теорія і практика професійно-особистісного саморозвитку студентів. Харків : “Стильиздат”, 2024, 254 с.

18. Поплавська М. Формування готовності майбутніх інженерів до професійно-особистісного саморозвитку : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. пе.наук: 13.00.04. Харків, 2014. С. 20.

19. Романовський О., Канивець М. Сутність професійно-особистісного саморозвитку майбутніх фахівців та його механізми. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2013. Вип. 34. С. 193–197. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/23291> (дата звернення: 17.02.2024).

20. Савчин М. Здатності особистості : монографія. Київ : Академвидав. 2016. 288 с.

21. Черноус О. Інноваційні технології для саморозвитку особистості в умовах профільного навчання. *Проблеми саморозвитку особистості в сучасному суспільстві : матеріали Міжнар. наук.–практ. конф.* Харків : Право, 2019. С. 293–297.

22. Ягельська Н. Методика організації самостійної роботи студентів з англійської мови з використанням професійного мовного портфеля : автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.02. Київ : нац. лінгвістичний ун-т., 2005. С. 23.

23. Dittls R. Changing belief sustems with NLP. 2018. 203 p.

24. Maslow A. Motivation and personality. New York, 1954. 346 p.

25. Miller Scott A. Developmental Research Methods. SAGE Publications, 2017. Ed. 5. 614 p.

References:

1. Bekh I. Psykholohichni dzherela vykhovnoi maisternosti [Psychological sources of educational skills]. Kyiv : Akademvydav, 2007. 248 p.

2. Burluka E. Samoosvitnia aktyvnist v epokhu Vidrozhennia yak osnova rozvytku tvorchoi osobystosti [Self-educational activity in the Renaissance as a basis for the development of a creative personality]. *Visnyk Natsionalnoi ta yurydychnoi akademii Ukrainy im. Ya. Mudroho*. No. 4 (14). 2012. Available at: https://dSPACE.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/1956/1/Burluka_36.pdf

3. Hren L. Pedahohichni umovy formuvannia u studentiv vyshchikh tekhnichnykh navchalnykh zakladiv spriamovanosti na uspishnu profesiinu diialnist [Pedagogical conditions for the formation of students' orientation towards successful professional activity in higher technical educational institutions]. Avtoref. dys. kand. ped. nauk: 13.00.04. Kharkiv, 2010. p. 24.

4. Humeniuk O. Psykholohiia Ya-kontseptsii [Psychology of the self-concept]. Navch. posib. Ternopil : Ekonomichna dumka, 2002. 310 p.

5. Druz I. Samostiia robota studentiv yak vazhlyvyi chynnyk profesiinoi pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv [Independent work of students as an important factor in the professional training of future specialists]. *Problem inzhenerno-pedahohichnoi osvity*. 2011. No. 30–3. pp. 127–131.

6. Zaniuk S. Motyvatsiinyi treninh [Motivational training]. *Spetsprakykum z psykholohii motyvatsii*. Lutsk : Volynskoho derzh. universytetu, 1998. p. 64.

7. Ziaziun I. Intelektualno-tvorchy rozvytok osobystosti v umovakh neperervnoi osvity [Intellectual and creative development

- of a personality in the context of continuing education]. *Neperervna profesiina osvita: problemy, poshuky, perspektyvy*. Kyiv, 2000. pp. 14–20.
8. Ihnatiuk O. Formuvannia hotovnosti maibutnoho inzhenera do profesiinoho samovdoskonalennia: teoriia i praktyka [Formation of future engineers' readiness for professional self-improvement: theory and practice]. Monohrafiia. Kharkiv : NTU “KhPI”, 2009. 432 p.
9. Kanivets M. Rol samostiinoi roboty v protsesi samorozvytku studentiv [The role of independent work in the process of students' self-development]. *Teoriia i praktyka upravlinnia sotsialnyimi systemamy*. 2012. No. 2. pp. 87–94. Available at: <http://tipus.khpi.edu.ua/article/view/7195> (accessed: 16.02.2024).
10. Kovalenko E. Tsinnisna pryroda usvidomlenoho samorozvytku osobystosti: sotsialno-filosofskyi analiz [The value nature of conscious self-development of the individual: a socio-philosophical analysis]. Avtoref. dys. kand. filos. nauk: 09.00.03. Kharkiv : un-t povitrianykh syl, 2005. 16 p.
11. Lozovoi V., Sidak L. Samorozvytok osobystosti u filosofskii refleksii ta sotsialnii praktytsi [Personal self-development in philosophical reflection and social practice]. Monohrafiia. Kharkiv : Pravo, 2006. 256 p.
12. Mykhailychenko V., Hren L. Strukturnyi analiz samosvidomosti studentiv ta yii rol u protsesi profesiino-osobystisnoho samorozvytku [Structural analysis of students' self-consciousness and its role in the process of professional and personal self-development]. *Teoriia i praktyka upravlinnia sotsialnyimi systemamy*. Kharkiv: NTU “KhPI”. 2024. No. 4. pp. 21–31.
13. Mykhailychenko V., Kanivets M. Samokontrol yak vazhlyva umova samorozvytku osobystosti studenta [Self-control as an important condition for the self-development of a student's personality]. *Suchasni informatsiini tekhnologii ta innovatsiini metodyky navchannia u pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy : zb. nauk. pr.* Kyiv, 2012. Issue 31. pp. 422–427. Available at: <https://vspu.net/sit/index.php/sit/article/view/4116> (accessed: 17.02.2024).
14. Ostapenko E. Doslidzhennia pidkhodiv do vyznachennia poniattia “samorozvytok” [Study of approaches to the definition of ‘self-development’]. *Naukovi pratsi Chornomorskoho derzhavnoho universytetu im.P. Mohyly kompleksu “Kyievo–Mohylianska akademiia” Seriia: Pedahohika*. 2010. Vol. 136, issue. 123. pp. 49–52.
15. Pazynich S. Samopiznannia y samosvidomist v systemi suchasnoho i natsionalnoho buttia [Self-knowledge and self-consciousness in the system of modern and national existence.]. *Zbirnyk naukovykh prats “Problemy ta perspektyvy formuvannia natsionalnoi humanitarno-tekhnichnoi elity”*. Kharkiv : NTU “KhPI”. 2007. Issue 15–16. pp. 122–132.
16. Pidbutska N. Psykholohiia stanovlennia profesionalizmu maibutnikh inzheneriv [Psychology of professionalism development of future engineers]. Avtoref. dys. d-ra psykol. nauk: 19.00.07. Odesa, 2017. p. 37.
17. Pidbutska N., Mykhailychenko N., Hren L. Teoriia i praktyka profesiino-osobystisnoho samorozvytku studentiv [Theory and practice of professional and personal self-development of students]. Kharkiv : “Stylyzdat”, 2024, 254 p.
18. Poplavska M. Formuvannia hotovnosti maibutnikh inzheneriv do profesiino-osobystisnoho samorozvytku [Formation of future engineers' readiness for professional and personal self-development]. Avtoref. dys. na zdobuttia naukovoho stupenia kand..pe.nauk: 13.00.04. Kharkiv, 2014. p. 20.
19. Romanovskiy O., Kanyvets M. Sutnist profesiino-osobystisnoho samorozvytku maibutnikh fakhivtsiv ta yoho mekhanizmy [The essence of professional and personal self-development of future specialists and its

mechanisms]. *Suchasni informatsiini tekhnologii ta innovatsiini metodyky navchannia u pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy*. 2013. Issue 34. pp. 193–197. Available at: <https://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/23291> (accessed: 17.02.2024).

20. Savchyn M. *Zdatnosti osobystosti* [Personality abilities]. Monohrafiia. Kyiv : Akademvydav. 2016. 288 p.

21. Chernous O. *Innovatsiini tekhnologii dlia samorozvytku osobystosti v umovakh profilnoho navchannia* [Innovative technologies for personal self-development in the conditions of specialised education. Problems of self-development of the personality in modern society: materials of the International scientific and practical conference Kharkiv: Pravo.]. *Problemy*

samorozvytku osobystosti v suchasnomu suspilstvi : materialy Mizhnar. nauk.–prakt. konf. Kharkiv : Pravo, 2019. pp. 293–297.

22. Yahelska N. *Metodyka orhanizatsii samostiinoi roboty studentiv z anhliiskoi movy z vykorystanniam profesiinoho movnoho portfelia* [Methods of organising students' independent work in English using a professional language portfolio]. Avtoref. dys. kand. ped. nauk: 13.00.02. Kyiv : nats. lnhvistychnyi un–t., 2005. 23 p.

23. Dittl R. *Changing belief sustems with NLP*. 2018. 203 p.

24. Maslow A. *Motivation and personality*. New York, 1954. 346 p.

25. Miller Scott A. *Developmental Research Methods*. SAGE Publications, 2017. Ed. 5 614 p.

Стаття надійшла до редакції 20.02.2025